

To jyske Herregaarde.

Ved C. M. Smidt.

II. MØLLERUP i Djursland.

Forkortet Gengivelse af Arkitekt Smidts Indberetning til Nationalmuseet 1922.

Rester af Marsk Stigs gamle Borg, fremdragne under det nuværende Møllerup, gav Anledning til en Undersøgelse ikke blot af Middelalderborgens sparsomme Bygningsrester, men ogsaa af hele det nuværende Bygningskomplex. Nu da desværre saa mange af vore Herregaardsanlæg er gaaet tilgrunde, og endnu flere staar for Fald, er det formentlig ikke uden Interesse, at der gøres Rede for et af disse store Bygningsanlæg og dets Omdannelse gennem Tiderne, selv om Partier af en saadan Redegørelse maa virke noget trættende. — Nedenstaaende Redegørelse er delt i 3 Afsnit: 1) Beskrivelse af de nuværende Bygninger. — 2) De gamle Møller og Marknavne. — 3) Rester af det middelalderlige Møllerup.

Hvert Afsnit kan læses som et selvstændigt Hele.¹⁾

1. Beskrivelse af de nuværende Bygninger.

Møllerup har en ejendommelig Beliggenhed. Det store Bygningskomplex er lagt paa et stærkt kouperet Terrain, et Bakkehæld, som skraaner fra Syd nedad mod Nord, mod det Engdrag, hvor Hovedbygningen ses paa sin vandomflydte Holm.

¹⁾ Med Hensyn til Møllerups og Ejernes Historie, se iøvrigt Ejler Haugsted i »Danske Herregaarde ved 1920«, 3die Bind, S. 634.

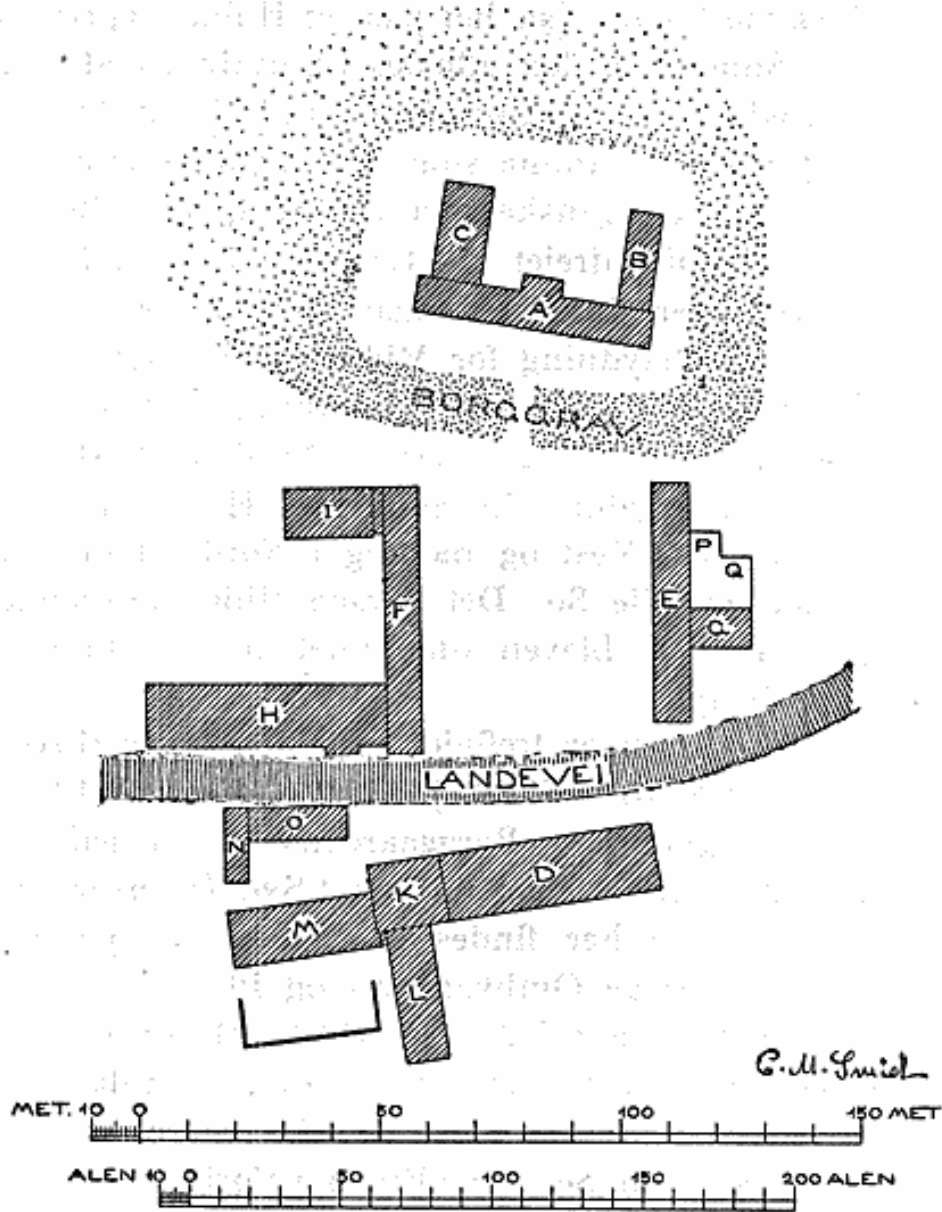
Det er den middelalderlige Tradition, som er bevaret helt op til vor Tid.

Middelalderborgen laa her paa en Holm omgivet af Vand og Sumpe, og den afløstes i Slutningen af 17de Aarhundrede af en Bygning, der trods Tilføjelser og Ændringer er den samme som den nuværende og har sin Plads næsten ganske paa det Sted, hvor Borgen laa, væsentlig blot drejet c. 4 Grader. Det vandfyldte og sumpede Terrain, der omgav Borgholmen, havde fortificatorisk Betydning for Middelalderborgen, mens det nu er omdannet til et Haveanlæg med Plæner, Blomster og store Trægrupper. I Nord og Vest gaar det over i en Bøgelund, indrømmende Holmens gamle Borggrave, der i Vest og navnlig i Nord udvider sig og danner en lille Sø. Det barske Middelalderanlæg er i Tidens Løb bleven omdannet til en smilende Herregaardsidyl.

Hovedbygningen er trefløjet med den lange Hovedfløj i Syd og 2 korte Sidefløje i Øst og Vest; Østfløjen af Egebindingsværk. »Borggaarden« er da aaben i Nord. — Adgangen har altid været Syd fra over søndre Borggrav, og her findes en Bro af Kampestenskvadere. Under de Ombygnings- og Planeringsarbejder, der er foretagne i Aarene 1919—21, er en lang, ny Bjælke-Bro slaaet over nordre Grav. Men da netop denne ved Gravning er gjort meget bredere, saa den danner ligesom en Sø, staar Broen i Forbindelse med en fra Borggravens eller »Borgsøens« nordre Bred udgaaende Dæmning.

Hovedbygningen eller Borggaarden ligger altsaa nordligst og skilles ved Borggraven fra Stald- og Økonomi-Gaarden, der atter ved Landevejen er skilt fra Lade-gaarden, den sydligste Del af det store Bygningskomplex.

MØLLERUP
 FELDBALLE SOGN, SØNDER HERRED, RANDERS
 AMT. - PLAN AF GÅRDENS BYGNINGER.

Plan af Møllerups nuværende Bygninger (Nord opad).

Det vil ses paa medfølgende Plan. — A, B, C er Hovedbygning eller Borggaard.

Af Avlsgaarden udgør E, G, P, Q Forvalter- og Økonomibygninger, F, H, I Staldbygninger og D, K, L, M, N, O Ladebygningerne.

Men i 18de Aarhundrede fandtes af hele dette Anlæg kun, foruden Borggaarden, Bygningerne D, E og F, den gamle Avlsgaard, opført efter Branden i 1709.

Dengang som nu indrammede altsaa Borggaardens og Avlsgaardens Bygninger den store aabne Plads¹⁾, der er af saa imponerende Virkning. Pladsen begrænses i Syd af den mægtige Ladebygning D, der ligger oppe paa Bakken, og hvorfra en stejl, træbevokset Skraaning falder ned mod Landevejen, som løber Øst—Vest og skiller Laden fra Staldgaarden. Ogsaa Landevejen ligger højere end Staldgaardens Plan, der kun har et svagt Fald Nord paa mod Borggaarden.

Redegørelse for de enkelte Bygninger.

Bygningen A. Den Hovedbygning, Knud Gyldenstjerne opførte i 1681 paa Borgholmen som Afløser af den gamle Borg, var en lang 2-Etages Bindingsværksbygning med Længderetning omtrent Øst—Vest. Det er den samme Bygning, som nu er Hovedfløj i Møllerups Borggaard; men Bindingsværket er skjult ved, at man i senere Tid har muret en Skal af Munkesten uden paa hele det lange Hus, saaledes at det nu i det Ydre fremtræder som en grundmuret Bygning af graagule Mursten med teglhængt Tag, helt afvalmet i begge Gavle.

Under de sidste Aars Ombygningsarbejder har der været Lejlighed til at foretage nogen Undersøgelse af Bindingsværksbygningen, der staar som en Kærne i den nuværende. — Det var en for sin Tid stolt og højloftet, fuldt moderne Bygning, hvis Stueetage maalte

¹⁾ c. 76 Alen (48 Meter) fra Øst til Vest og 160 à 180 Alen (100 à 113 Meter) fra Nord til Syd.

c. $3\frac{1}{2}$ Meter (c. $5\frac{1}{2}$ Alen) mellem Gulv og Loftsbjælker, mens øvre Etage maalte c. $2\frac{3}{4}$ Meter (c. 4 Al. 9 Tom.). Bygningen var 30 Fag lang og 5 Fag bred.¹⁾

Paa de Steder, hvor jeg har haft Lejlighed til at undersøge det, var der i Bindingsværksbygningen Vinduer i de samme Fag som i nuværende Bygning, nemlig i hvert andet Fag. I de vinduesløse Fag var der en Stolpe baade over og under Løsholtet, i Vinduesfagene kun under Løsholtet. — Stolper, Underrem og Løsholter var samlede med Tap og Nagler. I Overrem var der derimod ingen Nagler, Tagtømmeret er helt af Fyrretræ.

Under denne Bindingsværksbygning 8 vestligste Fag er der en grundmuret Kælder, bygget af raa Kampesten og med raa Stenbro som Gulv.

Den nuværende Portgennemkørsel fører gennem 14de og 15de Fag fra Øst. De 13 af Bindingsværksfagene ligger da Øst for, de 15 Vest for Porten. — Denne og den lige for Porten værende Bro er altsaa rykket lidt Øst for Bygningens Midte. Ser man imidlertid paa Matrikelskortet fra 1797, er Skævheden her mere iøjnefaldende. Paa Kortet synes Broen at ligge endnu længere Øst paa. Jeg skulde ikke tillægge dette synderlig Betydning, da det gamle Kort paa andre Punkter er unøjagtigt; men der er en gammel Tradition for, at Port og Bro tidligere skulde have ligget længere mod Øst end nu, og K. Hansen siger i »Danske

¹⁾ De 3 Lag Bjælker (Stueetagens, Salsetagens og Loftetagens Gulvbjælker) var af Fyr, ligeledes Stueetagens og Loftetagens Overrem. Derimod er disse Etagers Underrem af Eg ligesom Højstolper, Løsholter og Smaastolper. Salsetagens Bjælker ligger ovenpaa Stueetagens Overrem, lodret over denne Etages Højstolper, og paa disse Bjælker er Salsetagens Fodrem kæmmet. Ogsaa Loftetagens Bjælker ligger ovenpaa Salsetagens Overrem (men kæmmede paa denne) og lodret over Højstolperne. (Bygningen har altsaa hverken Højstolper gaaende gennem 2 Etager eller Fremspring af øvre Etage over nedre).

Ridderborge« (fra 1876), at E. C. Müller, som købte Møllerup i Slutningen af Aaret 1796 og ejede Gaarden til 1827, »forandrede Porthvælvingen og byggede den nuværende Bro over Graven.« Da det tilmed under de i 1920 foretagne Byggearbejder viste sig, at Bindingsværkstømmeret helt manglede i Stueetagen i nogle Fag i Bygningens 2den Stue fra Øst, er det højst sandsynligt, at Porten har været her oprindeligt, og at altsaa Traditionen om Portens Flytning fra dens østlige Plads til den nuværende nærmere Midten, er rigtig. — Men i saa Fald maa denne østligere Plads for Port og Bro sikkert være en Arv fra Middelalderen. Ved de i de sidste Aar foretagne Gravninger og Undersøgelser fremkom der nemlig Momenter, som gjorde det i høj Grad sandsynligt, at Indgangen til Middelalderborgen netop var paa dette Sted.

Hvad var imidlertid naturligere, end at man, da den gamle Borg nedbrødes, og den nye Hovedbygning opførtes, sparede og benyttede den gamle Bro, som uden Tvivl har været en Træbro. Hermed var Portens Plads givet, og da Port og Bro flyttedes mellem 1796 og 1827, maa Træbroen altsaa samtidig være afløst af en Stenbro.¹⁾

Over Hovedbygningens Port, ind imod Gaardspladsen, findes indmuret en Tavle af Sandsten, der oprindelig skal have siddet over den tidligere Port. Paa Gavlen ses udhugget i Relief Knud Trolles og Birgitha Restorffs Vaaben, desuden deres Navne samt

¹⁾ Grev Wilhelm Ahlefeldt, som ejede Møllerup fra 1900 til 1914, mens hans Fader allerede var bleven Ejer i 1863, har bevaret mange Træk af den Tradition, som levede paa Gaard og Gods. Han hævdede paa Forespørgsel ganske bestemt, at den gamle Vindebro havde staaet indtil c. 1800. Grev W. A. meddeler ligeledes, at han gennem mange Aar har kendt den Tradition, som siger, at Port og Bro oprindelig laa et andet Sted end nu.

en Indskrift paa Dansk, der fortæller, at dette Hus er bygget Aar 1751. Nederst staar: Pax intrantibus salus exeuntibus.¹⁾ — 1751 er rimeligvis Aarstallet for Fuldførelsen af de Arbejder, som Knud Trolle foretog paa Hovedbygningen; det vigtigste var vistnok Skalmuringen af Bindingsværksfacaderne. Ved denne Skalmuring kom Bygningen jo i Virkelighen til at se ud som en ganske ny Bygning, et grundmuret Palæ i gule Mursten i 18de Aarhundredes klassisk paavirkede Stil.

Ingen senere Ændring har i det Ydre præget Bygningen saa afgørende som denne.

Blandt disse senere Ændringer (efter Knud Trolles) maa først nævnes den tidligere omtalte Flytning af Portgennemkørslen samt Opførelsen af den murede Bro over søndre Borggrav; disse Arbejder menes jo foretagne af E. C. Müller omkring Aar 1800. —

K. Hansen («Danske Ridderborge») siger, at Müller samtidig flyttede Knud Trolles og Birgitha Restorffs Sandstenstavle om paa Bygningens Gaardside og anbragte den over Portaabningen der.

Nogen Ændring af Betydning blev der næppe foretaget herefter, før Grev Frederik Ahlefeldt Laurvigen købte Møllerup i 1863. Han anvendte store Summer paa Byggearbejder og foretog flere Istand-sættelser og Ændringer af Borggaardens Bygninger. Saaledes opførte han det fremspringende Portparti i røde Munkesten paa Hovedfløjens Nordside, ind mod Gaarden, og over Portaabningen her anbragte han atter Knud Trolles og Birgitha Restorffs Stentavle. Gavlen herover er afvalmet og har samme Tagheldning og Taggesims som Sydfløjen. Paa Broen over

¹⁾ Fred for dem, der træder ind! Lykke (Velfærd) for dem, der drager ud!

søndre Grav byggede han af gule Mursten nogle uheldige Stenbalustrader, én langs hver af Broens Sider; hver af dem endte (ved Broens Sydende) i en muret Lanterne til Anbringelse af en Lygte. — Jeg maa tilføje, at Grev F. Ahlefeldt ombyggede den Del af Sydfløjens Gaardside (Nordside), som laa Øst for Portfremspringet, i røde Sten, mens han lod vestre Del af denne Gaardside stryge rød. Iøvrigt fornyede han alle Bygningens Vinduer.

Med Hensyn til den indre Rumfordeling er det vanskeligt at klare, hvad der skyldes Grev Ahlefeldt, og hvad der var før hans Tid. — I det store Soveværelse østligst paa Sydfløjens 1ste Sal er der en rund, gibset Kuppel over Loftets Midtparti. Denne Kuppel er ældre end Grev Ahlefeldts Tid, hvorimod den Kuppel (en Slags Gentagelse af førstnævnte), der ses over Trappepartiet i den af Grev Ahlefeldt opførte Portaabning paa Sydfløjens Nordside (ogsaa paa 1ste Sal) skyldes ham. — Trappepartiet bestaar jo af 2 Trappeløb, det ene Øst for, det andet Vest for Portgennemkørslen, begge samles i ét Løb over Porten. I Trapperummet og i den lange Korridor Øst for og den korte Vest for er Væggene bleven panellerede af Grev W. Ahlefeldt (Søn af Grev F. A.). Panelerne har Fyldninger med lodret Rifling. Stilen er lidt udvisket Klassicisme.

Møllerup Borggaards Sydfløj fremtræder altsaa som en Bygning af gule Mursten paa en cementpudset, graa, lidt fremspringende Sokkel (kun Gaardsiden er rød. Portfremspringet og Partiet Øst for: af røde Sten, Partiet Vest for: rødmalet). Saavel hvert af Sydsidens Vinduer som hver af Murpillerne mellem Vinduerne svarer til et Fag i det gamle Bindingsværk indenfor.

Kælder findes jo under de 8 vestligste Fag, og de 4 Kældervinduer, der i Bygningens Ydre ses anbragte i Soklen, sidder lodret under de 4 vestligste af Stue- og 1ste Sals-Vinduerne.

Det eneste Murfremspring paa Sydsiden er den halv Sten fremspringende Port-Risalit. Portaabningen har fladrund Bue, og paa hver Side af Porten er der en flad, glat Pilaster med et simpelt toscansks Kapitæl. I Murfladen mellem Pilastrene er der paa 1ste Sal (over Porten) et Vindue.

Pilastrene bærer som Kroning af Risalitten en simpel Arkitrav, Gesims og Attika. Herover en buet Fronton med Frontongesims. I Frontonfeltet sidder en lille cirkulær Uhrblinding med hvidtet Ramme om. — Ligesom hele Bygningens Taggesims er hvidtet, er ogsaa Frontongesimsen og hele Indramningen omkring Risalitten, Pilastre, Risalittens Baandgesims i Taggesimshøjde o. s. v., hvidtet. Iøvrigt staar jo ikke blot hele Sydsiden og de 2 Gavle, men ogsaa det lille østre og vestre Parti af Nordsiden, som falder udenfor de 2 — Gaardsrummet indfattende — Sidefløje med rene gule Mursten.

I Taget med de røde Vingetegl findes 2 Tagkviste mod Syd. Over hver af Gavlene ligeledes en Kvist.

De Sten, hvormed Knud Trolle skalmurede den gamle Bindingsværksbygning, var smaa gule Flensborgsten, hvis Størrelse er $22 \text{ à } 22\frac{1}{2} \times 11 \text{ à } 12 \times 4\frac{1}{4} \text{ à } 5\frac{1}{4}$ Ctm.

Hvor jeg har kunnet komme til at undersøge det, har de oprindelige Murfelte i det gamle Bindingsværk været udtagne og er dernæst bleven udmurede i Flensborgsten i Binding med Façadernes Skalmuring. Dog konstaterede jeg, at de 4 østligste Fag af Nordmuren (altsaa Nordvæggen af den store Havesal i

Sydfløjens Østende) stod med sine gamle Murtavl i Stueetagen, og at der her, i det næstøstligste Fag, var en gammel Døraabning, hvis Højde mellem Fodrem og »Dørhammer« (Døroverligger) var $175\frac{1}{2}$ Ctm. ($2^{\circ} 19\frac{1}{6}''$), Bredden 95 Ctm. ($1^{\circ} 12\frac{1}{3}''$). Dette maa vistnok staa i Forbindelse med, at der tidligt har ligget en Østfløj her, saaledes som nu op til Sydfløjens Nordside (altsaa inden Skalmuringen af den lange Sydfløj foretoges i det 18de Aarhundrede).

Den Østfløj, som vi nu finder liggende her, dækker de 4 østligste Fag af Sydfløjens Nordmur. Dog er af denne et ubetydeligt Stykke frit ved Østhjørnet. Skønt Østfløjen kun har én Etage, naar dens Tagryg dog et lille Stykke op paa Sydfløjens Tag.

Nuværende Vestfløj dækker (af Sydfløjens Nordside) et lille Stykke af 2det Fag fra Vest, samt 3die indtil 7de og endelig det meste af 8de Fag fra Vest.

Med Hensyn til Benyttelsen af Rummene i Sydfløjen er dens Stueetage jo naturligt delt (ved Portrummet) i en østre og en vestre Halvdel. I østre Del ligger allerøstligst den store Havestue eller Havesal, som helt indtager de 4 østligste Fag. Den er forbundet med Port og Trappe ved en Korridor langs Fløjens Nordmur, og Syd for Korridoren ligger — mellem Havesal og Portrum — Dagligstuen paa 5 Fag østligst og derefter en mindre Spisestue paa 4 Fag.

Vest for Porten ligger, med Vindue i Syd, et lille 2 Fags Sovekammer, og Nord for dette en lille Stump Korridor i Forbindelse med Trappen paa Portens Vestside. Vest herfor kommer der 3 store Værelser, der alle gaar gennem Bygningens fulde Bredde. Først en Sal paa 5 Fag, som var Husets store Spisestue, men under Grev W. A. blev Billardstue. Saa en 4 Fags

Stue, der oprindeligt var Grev F. A.'s Stue, senere blev Grev W. A.'s Bogstue; endelig vestligst Grev W. A.'s Stue.

Paa 1ste Sal fandtes (over Havesalen) en stor 4 Fags Stue gennem hele Bygningens Bredde. I Midten af Loftet var der en rund gibset Kuppel. (Stuen var Grev W. A.'s Soveværelse). Herfra førte en lang Korridor langs Nordmuren helt ud til Vestgavlen, og Syd for Korridoren en Række mindre Værelser.

Tagetagen var ét stort Loftsrums uden Værelser.

Kælderen var ved et Tverskallerum (fra Nord til Syd) delt i 2 Halvdele, hver paa 4 Fag. Østre Halvdel var ét stort Rum gennem hele Bygningens Bredde og benyttedes som Sulekælder. Vestre Halvdel var ved et Længdeskallerum (Øst til Vest) delt i et nordre Rum: Vinkælder og et søndre Rum: Urtekælder.

Under de Byggearbejder, som i Aarene 1920—22 udførtes paa Møllerup¹⁾ (og som for nogle af Bygningerne var afsluttede i 1921), er der foretaget store Ændringer ogsaa af Sydfløjen. Den væsentligste Ændring i det Indre er, at Portgenemkørslen er bleven lukket, efter at en ny, nordre Bro er bleven bygget. Hele Portpartiet (saa bredt som Fremspringet mod Gaarden) omdannedes til en stor Hall med en Forstue og med Trapperum i Nord. I det Ydre er den væsentligste Ændring (foruden at Portaabningen bortfaldt) Anbringelsen af kobberdækket »Rytter« over Sadeltaget i dettes Sammenstød med Taget over Fremspringet mod Gaarden. Rytteren bestaar i en søjlebaaret Kuppel. Kælderen er bleven forlænget helt hen til Midtpartiet, og den nye Kælderforlængelse er indrettet som Varmerum. Gods-

¹⁾ Under Ledelse af Arkitekt A. Høeg-Hansen i Aarhus.

ejer Carl har med stor Pietet, trods Omkostningerne derved, efter Henstilling af hans Arkitekt, undermuret og bevaret det herstaaende lange Stykke af den middelalderlige Sydfløjs Sydmur (med den romanske Kvadrang af Kampestenssoklen), som blev fremdraget i 1920—21, og nu ses i Varmekælderen.

Bygningen B er Borggaardens østre Sidefløj. — Efter K. Hansen har Fru Hilleborg Gyldenstjerne (Enke efter Christian Trolle) bygget den ene af de 2 Sidefløje i 1722, mens hendes Søn Knud Trolle har bygget den anden 1743.

Grev W. Ahlefeldt hævder, at B, Østfløjen, er den i 1743 opførte Bygning. — Denne Østfløj er af Egebindingsværk med sort Tømmer og gulligt hvidtede Tav. Taget har røde Vingetegl. Bygningen er nu $12\frac{1}{2}$ Fag, men har oprindelig været længere. Grev F. A. har i 1860-erne istandsat den; men om dette var en virkelig Ombygning, og om det er ved denne Lejlighed, den blev gjort kortere, véd hans Søn ikke.

I hvert Fag er der mellem Højstolperne Smaastolper mellem Fodrem og Løsholt, i de vinduesløse Fag tillige mellem Løsholt og Overrem (der er Vinduer i hvert andet Fag). Huset er bygget med Styrterum (Trempe). D. v. s.: Bjælken gaar med Tap gennem Stolpen, og denne er forlænget et Stykke op over Bjælkelaget. Ovenpaa de forlængede Stolper ligger saa Overremmen, og Stolpetappen gaar helt igennem denne (ja den naar $1\frac{1}{2}$ à 2 Tommer, $3\frac{3}{4}$ à $5\frac{1}{2}$ Ctm., op over Remmen), og paa hver Stolpetap rider et af Spærene. Styrterumsvæggen (Trempevæggen) er, fra Bjælkeoverkant til Overkant af Rem, 18 Tom. (47 Ctm.).¹⁾

¹⁾ Overremmen er $10\frac{1}{2}$ Ctm. tyk (høj), 21 Ctm. bred. Stolpernes Bredde (i Façademaal) er $26\frac{1}{2}$ à 29 Ctm., Tykkelse $10\frac{1}{2}$ Ctm. — Fodremmen er

Blandt de af Godsejer Carl i Østfløjen foretagne Ændringer kan som den væsentligste nævnes, at den søndre Del af Fløjen, vistnok de 7 søndre Fag, gennem hele Bygningsbredden er ændret til én stor Stue med Kamin midt for Nordvæggen. Det bliver Godsejerens Stue med frie Loftsbjælker og Knægte under Bjælkerne. De nye Bjælker løftes og lægges over Bindingsværksbygningens Overrem. Men i Bindingsværkets Ydre bevares de gamle Bjælkers gennem Stolperne gaaende Bjælketappe i hele Østfløjen. Desværre er ved denne Lejlighed det kraftige, karaktérfulde Tagudhæng gjort betydelig mindre.

Bygningen C, Borggaardens eller Hovedbygningens vestre Sidefløj, skal ifølge Grev W. Ahlefeldt have været den ældste af de 2 Sidefløje, altsaa den 1722 af Fru Hilleborg Gyldenstjerne opførte. Ogsaa den skal have været af Egebindingsværk. Men i 1868 ombyggede Grev Fr. Ahlefeldt den fuldstændig i Grundmur, én Etage med Kælder under. Taget røde Vingetegl.

Bygningen D. — Af den store Kørelade, der ligger Syd for Landevejen og Avlsgaardens store, aabne Gaardsplads, er ikke alle 35 Bindingsværksfag oprindelige. Kun de 26 vestligste Fag udgør den oprindelige Kørelade D, der utvivlsomt hører med til den Ladegaard, som Fru Elisabeth Rosenkrantz opbyggede efter Branden i 1709. Denne oprindelige Del er af Egebindingsværk paa Stenfod. Bjælkerne er ikke

ret spinkel. Man finder hverken Nagler eller Naglehuller i den for Stolpernes Tap. I Overremmen derimod er der Nagle for hver af Højstolperne, men ikke for Smaastolperne. I hver af Højstolperne er der 2 Nagler for hvert Løsholt. Og i hvert Løsholt er der en Nagle for hver af Smaastolperne, baade for Stolpestykket over og for det under Løsholtet. Løsholters og Smaastolpers Bredder og Tykkelser er som Højstolpernes.

tappede i Stolperne, men ligger ovenpaa Overremmen. En vandret Sugefjæl under Tagudhænget bæres af en Plankeknægt for hver Stolpe. Begge de mægtige Bindingsværksgavle staar endnu, men vestre skjules under Taget af den vestre Bygningsforlængelse K. Mellem Ladens Kørerum (langs Nordmuren) og Laderummet Syd for staar endnu den mægtige Stolpevæg af svært Egetømmer. — Grev W. A. meddeler, at der i Bygningens Stenfod skal være hugne Kampestenskvadere fra Nødager Kirke; endvidere, at der mellem Egetømmeret skal findes meget svære Stykker Asketømmer; dette sidste forklares vel ved, at der i Møllerups Skove [ifølge Christian V's Matrikel] findes Bøg og Ask, men slet ikke nævnes Eg. — Det udvendige Tømmer er tjæret, Tavlene hvidtede, Taget straaatækket.

Bygningen E er Lade og Staldgaardens lange Østfløj. Den rummer Forvalterbolig samt Køkkenlejlighed og Spisestuer for Funktionærer og Tyende under Avlsgaarden, nogle Pigekamre m. m. (Gæsteværelser i Tag-Etagen). Men Bygningen, der hører til den af Fru Elisabeth Rosenkrantz opførte Ladegaard, var tidligere Hestestald. I Ahlefeldternes Tid var her bl. a. Forvalterbolig og (i Nordenden) Mejeri. Da Vester blev Forpagter under Grev W. A., boede han her. Vester købte Møllerup af Grev W. A. i 1914 og solgte i 1916 til Skibsreder Müller.¹⁾ Denne lod Bygningen fuldstændig istandsætte i gammel Stil med Bevaring og Restaurering af Egebindingsværket (ogsaa under Arkitekt Høeg Hansens Ledelse). Og han lod Elisabeth Rosenkrantz's Navnetræk og Opførelses-

¹⁾ Müller solgte 1920 Møllerup til Skibsreder Poul Carl, den nuværende Godsejer.

aaret (E. R. og herunder 1709) opsætte i Jærnkankere paa den nyrestaurerede Nordgavl.

Bygningen er 32 Fag lang, fuld Egebindingsværk. Bjælkerne (af Fyr) har oprindelig ligget under Overremmen og været tappede i Stolperne med fremspringende Tapender; men for at faa højere til Loftet har man under den nu afsluttede Istandsættelse lagt Bjælkerne over Overremmen. Udvendigt er der under Tagudhænget Sugefjæl baaret af Plankeknægte (som paa den store Lade).

Mod Gaardspladsen er der i 1919 anbragt en Bindingsværksskvist over 12te til 14de Fag fra Syd. Paa den er i Jærnkankere opsat Skibsreder Møllers og Hustrus Navnetræk samt Restaureringsaaret (se vedføjede Forbogstaver og Aars-
 A M M
 V M
 1919
 tal). Bygningen staar med tjæret Bindingsværkstømmer og med gulligt hvidtede Tavl. Taget straatækket.

Bygningen F, Lade og Staldgaardens lange Vestfløj, ligger lige overfor Østfløjen. Den er sikkert opført samtidig med denne og var en Egebindingsværksbygning paa 33 Fag (Fagene er talt efter Tagværket, som endnu staar uforandret). Nu staar imidlertid kun de gamle Bindingsværksgavle i Nord og Syd, idet Vester har nedbrudt Sidemurene og erstattet dem med grimme karakterløse betonstøbte Mure. Han har i Østmuren indsat store jærnrammede, buede Vinduer uden at tage Hensyn til den gamle Fag-Inddeling. Oprindelig var her Studestald, nu er Bygningen Hestestald med Selerum og Værelse for Staldkarl i nordre Ende. Det bevarede Bindingsværkstømmer er tjæret, iøvrigt er Murene gulligt hvidtede. Straatag.

Bygningen G er en Udløberfløj fra den lange østre Sidefløjs Østside. Den findes ikke paa Matrikelskortet fra 1797, men synes dog at være gammel Bindingsværk af Egetræ og er mulig opført eller flyttet hertil af E. C. Müller (Ejer 1796—1827). Tjæret Bindingsværkstømmer; gulligt hvidtede Tavl. Straatag.

Bygningen H er én stor Kostald. Den er opført 1864 af Grev Fr. Ahlefeldt af Egebindingsværk, dog med noget Fyr eller Gran imellem. Tavlene staar med gule Mursten, Tømmeret tjæret. Straatag.

Bygningen I gaar fra Vestsiden af den lange, vestre Avlsgaardsfløj (Staldbygningen F) Vest paa, vinkelret paa F og flugtende med dennes Nordgavl. Denne Bygning opførtes, ifølge Grev W. A., af hans Fader c. 1864 som Svinehus, og var en grundmuret Bygning med Straatag. Den er i 1921 ombygget til Hestestald af Godsejer Carl; har nu Tegltag.

Bygningerne K, L og M. — Om disse 3 Bygninger er det paa Møllerup bleven mig meddelt, at de stammer fra en saakaldet Parcelgaard, som tidligere laa oppe i Marken Nordvest for Hovedgaardens Bygninger. De skulde alle 3 af Grev Fr. A. være bleven flyttede derfra til deres nuværende Plads. Grev W. A. hævder imidlertid meget bestemt, at hans Fader har flyttet L og M, men derimod ikke K til Møllerup fra Parcelgaarden. Flytningen skal være foretaget i 1860-erne, og da — erklærer Grev W. A. — laa K forlængst ved den store Lades vestre Ende.

Bygningen K, der er opført som en direkte Forlængelse af den store Kørelade D, har samme Bredde og Højde som denne, har ligeledes Kørerum langs Nordmuren og derfor ogsaa en stor Port nordlig i Vestgavlen. I det ydre Bindingsværk viser den 9 Fag. Bindingsværkstømmeret tjæret sort; Tavlene hvidtede. Taget helt i Forlængelse af D's Tag, er straatækket. — Det Indre er, formodentlig af Grev Fr. Ahlefeldt, indrettet med 3 Kornlofter over hinanden; hertil kun benyttet Gran og Fyr.

Paa Matrikelskortet fra 1797 ses den store Kørelade netop med den Længde som den har nu, altsaa den samlede Længde af D og K. Selv om der paa Kortet findes Fejl (saaledes er Køreladen paa Kortet skudt for langt Øst paa), er de indbyrdes Længdeforhold mellem Bygningerne ret nøjagtige. Og der kan da næppe være Tvivl om, at Køreladens vestre Forlængelse K var opført i 1787, da Kortet blev maalt.

Bygningen L er flyttet til sin nuværende Plads af Grev Fr. A., sikkert i 1867, fra Parcelgaarden. Det er en Bygning af Egebindingsværk paa en Kampestensfod. Ogsaa i Taggavlen (i Syd) er der Egetømmer, og her er Tavlene udmurede med gule Mursten uden Hvidtning. Ellers er alle Murtavl gulligt hvidtede. Taget er straatækket.

Bygningen M er paa en lav grundmuret Fod af Kamp opført af Egebindingsværk, 18 Fag lang. Murtavlene er gulligt hvidtede. Egetømmeret sorttjæret. Taget straatækket. Bygningen benyttes nu som Kostald. Den er, samtidig med L, flyttet hertil fra Parcelgaarden.

Bygningen N er ligesom *O* ifølge den stedlige Tradition flyttet hertil fra Parcelgaarden; men Grev W. A. bemærker, at han ikke er helt sikker paa, om hans Fader flyttede baade *N* og *O* hertil, eller om ikke *N* stod her, da Grev Fr. A. flyttede *O* til Mølle-
rup. Sikkert er det, at i 1797 laa ingen af disse Bygninger paa Hovedgaards-Pladsen. Derimod laa der jo i Marken, foruden Parcelgaarden, 2 Møllesteder: Nymølle og Taumølle. Her synes altsaa at have været Bygninger nok at flytte hen paa Hovedgaarden, og Traditionen udpeger Grev Fr. A. som den, der har flyttet dem.

Bygningen O, som er 16 Fag lang, Egebindingsværk (Gavlen 4 Fag) paa en Kampestensfod, der i Syd er ret høj paa Grund af Terrainets Fald. Betegnelsen 16 Fag lang er egentlig ikke rigtig, da de 3 Fag hører til *N*. — *O* har altsaa en virkelig Længde af 13 Fag. Bindingsværks-Tømmeret sorttjæret, Murtavlene gulligt hvide. Taget straatækket. — Paa et Løsholdt, der sidder i 2det Fag fra Øst i Nord-siden, staar indskaaret Aarstallet 1749.

Vejen mellem Ladegaarden i Syd og Stald- og Økonomigaarden i Nord er offentlig Vej, der her mellem Bygningerne løber i Vest—Øst.

Tvers over denne Vej ligger der paa Kortet fra 1797 to Portbygninger, en østre og en vestre, flugtende henholdsvis med Østgavl og Vestgavl af den lange Kørelade. De er nu forsvundne, og Grev W. A. siger, at de er brudt ned før hans Faders Tid. K. Hansen siger i »Danske Ridderborge«, at E. C. Müller »nedbrød en Bindingsværks Indkørselsportbygning, der var opført 1710, da den nye Ladegaard efter Branden blev

genopbygget. « Da de begge synes forsvundne mellem 1797 og 1863, er det vel ikke usandsynligt, at Nedbrydningen af begge skyldes Müller, som var Ejer mellem 1796 og 1827 (og begge Portbygninger kan vel antages at stamme fra Begyndelsen af 18de Aarhundrede).

Den gamle Smedje Vest for Gaarden, paa Nordsiden af Bjødstrup-Vejen, er af Egebindingsværk med røde Vingetegle paa Taget.

Om Smedjens Alder vides intet. — Bakken lige Nord for kaldes Smedebakken; men baade paa det gamle Matrikelskort fra 1797 og i Christian V's Matrikel kaldes denne Bakke for Mølbjerg, og der er paa Gaarden gammel Tradition for, at der har ligget en Vejr-mølle her (meddelt ved Grev W. A.).

I Chr. V's Matrikel nævnes Smedjen ikke, men paa det gamle Matrikelskort er den indtegnet paa det Sted, hvor den ligger den Dag i Dag. Smedjen er altsaa fra før 1797, og den maa vel antages opført en Gang i 18de Aarhundrede.

2. Møllerups gamle Møller. —

Det gamle Matrikelskort. — Gamle Marknavne. — Vandmøller.

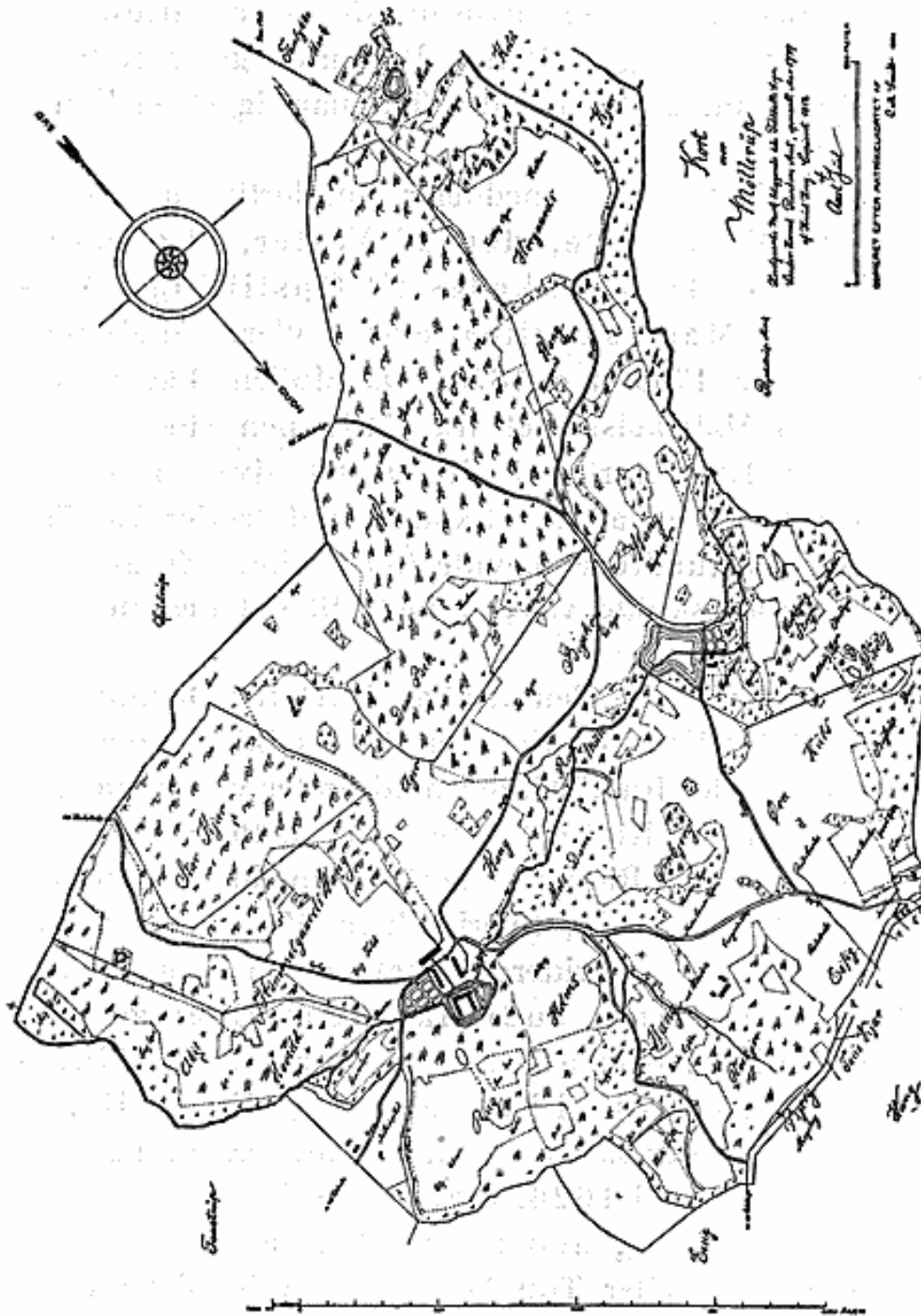
Omtrent 300 Meter Øst for Herregaardens Bygning, i nordre Udkant af Skoven: Abildhoved, ses tydelige Spor af, at her har ligget en Vandmølle; og c. 500 Meter Vest for Bygningerne, i Dalen med Bækken, som fører Vandet fra Borggraven, ses en Dæmning, der indtil 1915, da Vester købte Møllerup, var

klædt med Bøgetræer, hvorom de store Bøgestubbe endnu vidner. Ogsaa denne Dæmning giver et tydeligt Vink om, at der i ældre Tid har ligget en Vandmølle her.

Grev W. Ahlefeldt meddeler imidlertid, at førstnævnte Vandmølle, der af Vester, Møllerups Ejer 1915—16 skænkedes til Opstilling i Aarhus, hed »Mads's Mølle«, efter Mølleren Mads Rasmussen (f. c. 1790, d. c. 1875). Da Møllen ikke er angivet paa Matrikelskortet fra 1797, men stod og var i Brug i 19de Aarhundrede, er det givet, at denne Mølle ikke er en af de i Skøder og Matrikler fra 17de og 18de Aarhundrede nævnte (med mindre én af disse ældre Møller skulde være flyttede til det nævnte Sted Øst for Gaarden).

Den anden Mølle, den der har ligget ved Dæmningen c. 500 Meter Vest for Gaarden, findes ikke heller paa Matrikelskortet fra 1797, derimod finder vi paa nævnte Kort Navnet »Røde Mølle« paa dette Sted. — K. Hansen: Danske Ridderborge (1876) meddeler et Skøde fra 23. Januar 1626, hvori Thue Mølle og Rødemølle nævnes; endvidere Uddrag af en Jordebog fra 1664, hvori nævnes »udi Gaardens Enemærke 2 smaa Møller, som altid have været under Gaardens Taxt.« Tou (Thue) Mølle og Ny Mølle. — Rødemølle, der laa ved den nævnte Dæmning, existerede altsaa i 1626, men var i 1664 flyttet til et andet Sted og hed nu Ny Mølle.

Thue Mølle eller Tou Mølle har derimod været til baade i 1626 og 1664. Begge disse Møller finder vi paa Matrikelskortet fra 1797. Nymølle ligger her c. 400 Meter Vest for Rødemølle-Dæmningen, ved samme Bækkeløb; og følger vi atter dette Bækkeløb c. 400

Matrikelskort over Møllerup, maalt 1797.

Meter længere Vest paa, træffer vi Tau Mølle (Thue Mølle eller Tou Mølle).

Gennemgaar vi nu Chr. 5tes Matrikels Markbog

fra 1683, finder vi der baade Nye Mølle og Touf-mølle nævnet med Navnet paa Mølleren hvert Sted, samt Beskrivelse af Møllerne og de Besværligheder, hvorunder de dreves.

Da vi i Markbogen finder saa mange interessante Meddelelser, og da den i Forbindelse med Matrikelkortet fra 1797 giver udmærkede Oplysninger om Gaarden og Jorden, navnlig om Markerne og deres gamle Navne, har jeg kopieret Kortet og afskrevet Markbogen, idet jeg dog har udeladt Arealstørrelser og Jordvurderinger (»god Bygjord«, »middel Bygjord«, »Havrejord« o. s. v.) og kun medtaget »Wange« og »Fald«¹⁾ med deres Navnebetegnelser:

Christian 5te Matrikel, Markbogen (1683).

Kalløe Ambt, Sønder Herredt, Feldballe Sogen, Mellerup Hoffued-Gaard, Velbaarne Elisabeth Rosenkrands, Sal. Knud Gyldenstjerne tilhørende.

Samme haffuer været fra Marstiegs Tid en priuilegerit adelig Sædegaard, menz bestaar i sig sielf aff simpel Bygning. Imellum Borge Gaarden og Ladegaarden gaar en bech, som giör Skielszmisz imellum trinde Herreder, Nemblig Sønder Heridt, Øster Lisbierig Herridt og Molsz Herridt. Huor aff Borger Gaarden liger udj Sønder Herridt, Ladegaarden og Meste parten af Marchen liger i Molsz Herridt; En Abild Hauffue udj Øster Liiszbierig Heridt, dets Marcher til denne Gaard befindesz i Sex Wangeskifter, som for sig sielff ehr Indgrøfftet og Indhegnet som her effter Widere er Specificeret.

Forneffnte Gaardszens Marcher Liger udj Skoufuen, saa at Trærne nesten forhindrer Sædens Grøde og

¹⁾ Ved Trykningen her i Tidsskriftet er ogsaa »Fald« udeladt, kun »Wange« medtaget.

med Besuerlighed kand eragtis effter Fremmede Mendisz siegelsz, Saa at Kornet Under Tiden, naar W-thimmeligt Weyerligt er, at Soel og Wind iche kand komme til (for) Træerne, bliffuer i Marchen beliggende og Stundum forraadner.

Enge og Schouffue anlangendisz, da ehr til bemelte Gaard Nogle Skouffs Hoffder udj Gaardszens Enemærcher, som bestaar aff bøgge Esch og Haszel Sambt anden Underskouff, som videre af de forordnede Taxerbøndersz forretning kand eragtis, — Omkring Houffuid Gaarden ehr nogle Graffue, som mesten deel paa thre Kanter er tilgroede, huor udj ehr Karrudszer og Skalle och end Widere andet Fische Wand. — Udj Gaardszens Enemærcher befindesz tuinde Skouffhusze, som tager Waare paa Engene og Skouffene, huor til ey er nogen Jord uden en Kaalhaufue beboet af Zacharias Lauridszøn og Hendrich Jenszøn.

Første Wang Schifte kaldisz Abell Hoffuids Wang.

Anden Wang kaldis Landswang.

Tredie Wang kaldis Moelbiereg och Rugholms Wang.

Fjerde Wang kaldisz Raufnbierg.

Femte Wang kaldis Hesthauffuens Wang.

Siette Wang kaldis Kolkiers Wang.

Noch findisz beliggende Under Gaardsenstaxt tuinde offuerfalds Wandmølle Querne, samme Møller hafuer Ingen Jord eller Eng, Wden huisz som dj paa andre Marcher liger.

Dend 1ste Mølle kaldisz Nye Mølle, beligendisz udj Hest Haffuens Schouff, nu beboes af Rasmus Swends og skylder aarligen 10 Ørter meel, mensz formedelst dens Mangel af Wandschyld er hannem aff Hoszbunden den halffue Landgilde efftergifuen, samme Mølle er beligende udj Molsz Herridt, og dend

bech, som den driffuisz af, gjør Schield Imellem Liszbierig Herridt og Molsz Herridt. Dets Wand som den driffuisz af, kommer af den Graf som gaar omkring Borgegaarden, og maa ledisz og opkastisz til samme Mølle med stor Besuering, og om Sommeren, Naar Tørche aff¹⁾, kand den ey maalle, saa og om Winteren, naar frost er, ey hellere. Aarsagen at det er ickun en liden opkast bech med ringe Wandløb, mensz naar Wand er, saa at hand kand maale, da betiener hand Maalingen af omligende Byer. Nogle af Byöstrup i Brind Sogen, nogle i Kielstrup og Esig Byer. Samme Mølle liger udi Feldballe Sogen, mensz derisz Wernting ehr til Molsz Herridt. Hiulets Höyde 3 allen, bred i Wandsluget 1½ allen Steenens Brede er 7½ qter tyege 1 qter²⁾ Ligeren lige som Løberen, ellers gandske Ingen Brøstfeldighed paa samme Møllens Redschab. Naar hand schall maale en halv Dag, schal der sammisz Wand en heel Dag, og hafuer kun et gandsche ringe og sagte Fald. — Ellersz det Wand, som kommer udj Grafuen, kommer først fra Feltballe schouf og løber i Grafuen.

Dend 2den Mølle Er Iligemaade En Offuerfalds quern og ligger udj øster Liszbierig Herridt kaldis Toufmølle, beboes af Peder Jenszøn schylder aarlig 10 Ørter Meel, mensz formedelst densz Mangel af Wand hafuer Hoszbunden efterlat hanem den halfue Landgilde. Denne Mølle liger neden for Nyemølle og driffuisz af samme Wand, som kommer fra den anden Mølle, og ey kand maalle, Uden naar den anden Nye møller maaller. Denne Mølle er beligende udj Breined Sogen og Suaarer Under Øster Liszbierig Herridt med dets Wernting. Samme Mølle fører it Hiull

¹⁾ Naar den tørrer ud.

²⁾ Brede 7½ Kvarter, Tykkelse 1 Kvarter. Liggeren ligesom Løberen.

ehr höyt 3 $\frac{1}{2}$ allen bred udj Wandfaldet 1 $\frac{1}{2}$ allen Steenernisz breder 9 qter tych 1 $\frac{7}{8}$ qter. Hafuer kund it Ringe og Sagt Fald. Bethiener Maalning af Om- ligende Byer, naar saa er, at hand kand Maale.

3. Rester af det middelalderlige Møllerup, fremdragne i Aarene 1920 og 1921.

Under de Ombygnings- og Restaureringsarbejder, som Godsejer og Skibsreder Poul Carl lod foretage paa sin Gaard, Møllerup, med Høeg-Hansen i Aarhus som Arkitekt, blev der dels under Gulvet i Hovedbygningen, dels under Stenbroen i dennes Gaard fundet nogle Fundamenter af Kampesten og nogle Rester af Munkestensmure i Eftersommeren 1920.

Da Møllerup har tilhørt Marsken Stig Andersen og hans efterfølgende Slægt i 13de, 14de og 15de Aarhundrede, var der jo paa Forhaand en Mulighed for, at de nu fremdragne Bygningsrester kunde være Levninger af denne Slægts Borg, ja maaske endog være Rester af selve Marsk Stigs, altsaa gaa tilbage til 13de Aarhundrede. — Arkitekt Høeg-Hansen fandt det da rigtigst at anmelde Fundet til Nationalmuseet; og efter at jeg paa Museets Vegne ved Midten af September 1920 havde været paa Møllerup, foretaget en midlertidig Undersøgelse og instrueret den flinke og interesserede Murerformand Gustavssen m. H. t. videre Udgravning, kunde jeg allerede meddele Arkitekt H.-H., at Fundet havde betydelig Interesse, da jeg mente, Murværket maatte stamme fra 13de Aarhundrede.

Arkitekten foreslog sin Bygherre at bekoste den for-

nødne Undersøgelingsgravning, som han mente kunde foretages efterhaanden, som Byggearbejdet skred frem uden Gêne for dette, og Godsejer Garl gik med stor Redebonhed ind herpaa, leverede tilstrækkelig Arbejds-kraft til Udførelse af Gravningerne, og viste Gæstfrihed overfor mig, naar jeg — med Mellemrum — fra Sept. 1920 til August 1921 var paa Møllerup for at lede Gravningen og foretage Undersøgelser og Opmaaling.

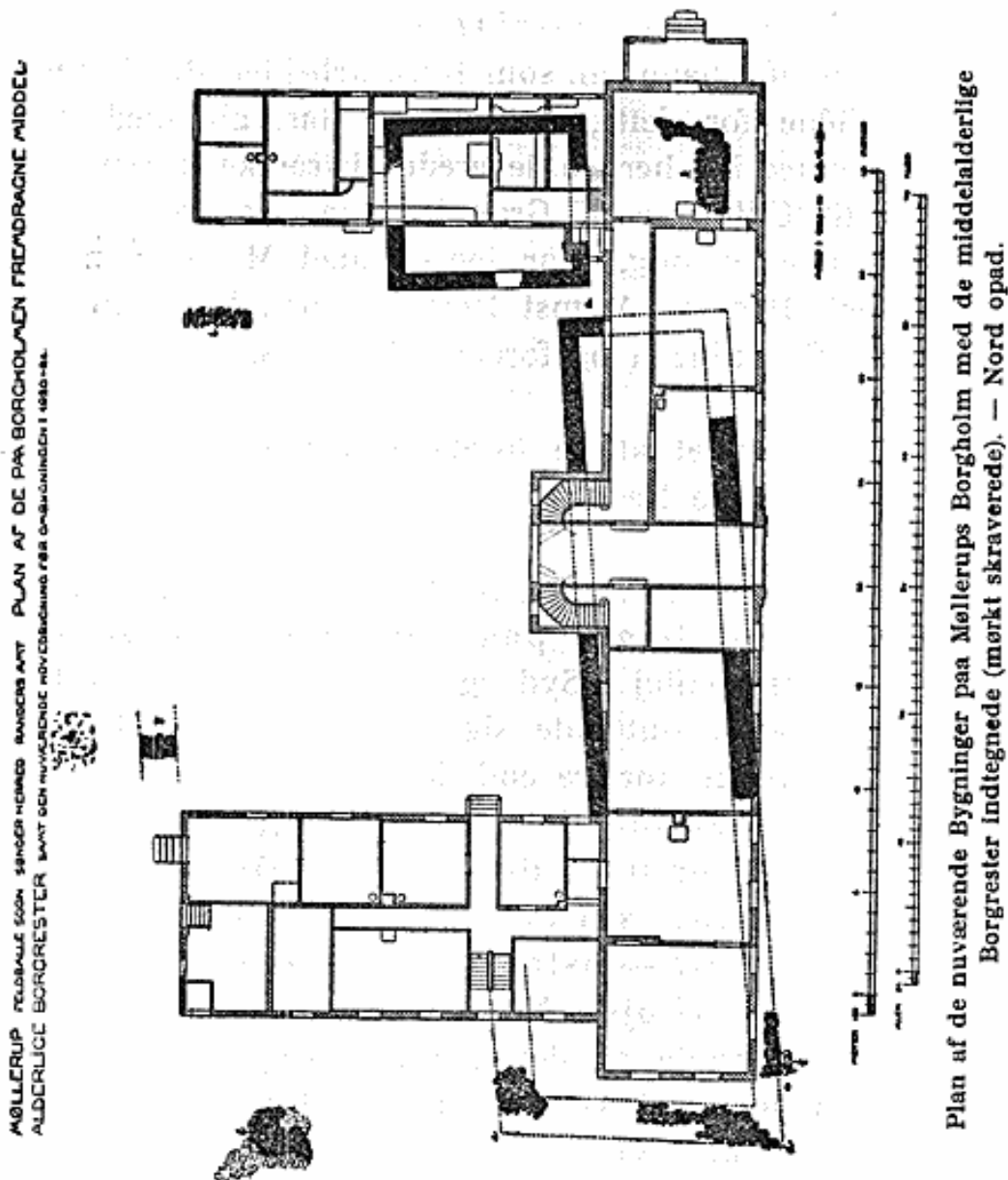
For Resultatet af de foretagne Undersøgelser skal jeg herved gøre Rede.

Møllerups nuværende 3-fløjede Hovedbygning A, B, C ligger paa den gamle Borgholm med sin Hovedfløj i Syd og med sin østre og vestre Sidefløj, begge sluttende sig til Nordsiden af Hovedfløjen og begge kortere end denne.

Det middelalderlige Borganlæg, som nu er fremdraget, er ligeledes 3-fløjet. Det har, som det nuværende, sin længste Fløj i Syd og de 2 korte Sidefløje — østre og vestre — strækkende sig fra Hovedfløjen Nord paa.

Det nuværende og det gamle Anlæg dækker dog ikke hinanden. Mens den middelalderlige Hovedfløj ligger nogenlunde Øst—Vest, er den nuværende drejet lidt i Retning af Sydøst—Nordvest. Desuden er hele nuværende Anlæg skudt noget Øst paa.

Af det middelalderlige Borganlæg har vi, for Øst- og Sydfløjens Vedkommende, foruden Fundamenterne, ogsaa nogle Skifter Munkesten tilbage, mens vi for Vestfløjens Vedkommende nu kun har Rester af Fundamenterne.

Østfløjen er det Parti, der er bedst bevaret. Rester af alle 4 Mure staar endnu under Jordsmonnet, og vi ser, at Bygningen har været rektangulær med Længderetning Nord—Syd. Længden er 9,75 Meter, Bredden (Øst—Vest) 8,35 Meter.

Vestmuren blottedes i hele sin Længde baade udvendigt og indvendigt, ligeledes Østmuren i sin fulde Længde, men kun dens Yderside. Denne Mur staar

nemlig, som det ses paa Planen, i nuværende Østfløj, og Arbejdet paa denne hindrede den fuldt gennemførte Udgravning. Dog gravedes alle Bygningens 4 Hjørner fri, saavel Yder- som Inderhjørner.

Østmuren er bevaret (i Murkerne og vistnok ogsaa Indersiden) i 5 Skifters Højde; men af dens Yderfaçade staar kun 2 Skifter Munkesten, af hvilke det nederste springer noget frem (c. 5 ctm.) for det overliggende. Dette nedre Bundskifte bestaar væsentlig af Løbere og er muret paa et Fundament af Munkestensbrokker og raa Kampesten. Ved at grave ned enkelte Steder udenfor og indenfor denne Mur og Vestmuren fandt jeg, at Bundlagene her bestod af en Opfyldning af raa Kampesten, Munkestensbrokker, Kalkbrokker, raat Ler og Mudder. Forholdene hindrede os i at grave ned til fast Bund og umuliggjorde en nærmere Undersøgelse af Fundamenterne.

Det Skifte Munkesten, som ligger over det fremspringende Bundskifte, er Murens nederste egentlige Façadeskifte, og dets Skiftegang er regelmæssigt 2 L., 1 B. Ved nordøstre Hjørne ses det, at det fremspringende Skifte i Virkeligheden er et saavel for Østmuren som for Nordmuren helt gennemgaaende Bundskifte; men det har intet Fremspring hverken paa Indersiden af Østmuren eller paa Nordmurens Inder- eller Yderside. Af Nordmuren staar her ved Hjørnet 5 Façadeskifter; disse 5 Skifter (med 4 Fuger) har en Højde af 48 Ctm. Nord- og Østmuren er c. 82 Ctm. tykke; de andre Mure har — meget nær — samme Tykkelse. Ved Nordvesthjørnet staar der saavel i Murkerne som i Façade 7 Skifter, og disse 7 Skifters Højde (med 6 Fuger) er $67\frac{1}{2}$ Ctm.

Saavel paa nordvestre som paa sydvestre Hjørne er indmuret en veltilhuggen Hjørnekvader af Granit. Og

den Døraabning, som findes i Vestmuren (3.37 Meter fra Sydhjørnet, 5.19 Meter fra Nordhjørnet), har paa sin Yderside mod Gaardsrummet en veltilhuggen Granit-Karmsten baade i nordre og i søndre Karmside. Døraabningens Bredde er mod Gaarden 1.19 Meter. Indad mod Rummet har Døraabningen Fals med smige Sider, der bliver bredere indefter. Døraabningen er da af romansk Karakter. I dens Bund ligger et Skifte af glat-slidte Munkesten, hvorimod der ikke inde i Bygningen ligger noget Stenlag; men her findes et plant Mørtellag, der maa have været Underlag for Gulvet, som enten har været Munkesten eller Fliser.

Vestmuren er den, som har bevaret det største Antal Munkestensskifter: 6 à 7. — Højden af 5 Skifter (og 5 Fuger), maalt mellem Døren og Sydhjørnet, er 48 à 49 Ctm.; Skiftegangens Højder er altsaa meget regelmæssige Murene rundt, ligesom alle Mure er murede paa ensartet Maade gennem hele Murtykkelsen af Munkesten. Der er ogsaa i Murværkets Karakter noget, som peger i Retning af den romanske Byggeperiode. Desværre fandt jeg kun svage Rester af Fugning bevaret. Den Smule, der var, tydede nærmest paa romansk Fugebehandling; men der var for lidt til, at jeg tør tillægge Fugesporene synderlig Betydning.

Derimod mente jeg i Munkestenenes Form at genkende en andetsteds truffet Form fra 13de Aarhundredes første Halvdel (ja endog fra Tiden omkring 1200). Med en ret stor Længde har disse Munkesten nemlig en moderat Tykkelse og navnlig en ringe Bredde. De senmiddelalderlige Munkesten, jeg har truffet med samme Længde, har en betydelig større Bredde.

Jeg skulde ikke vove at datere Bygningen ud fra

Stenformen alene; den giver kun et Vink, men rigtig nok i samme Retning som Murværkets Karakter, Behugningen af Granitkvaderne og Anvendelsen af disse samt — ganske afgjort — Karakteren af den bevarede Døraabning. Med et rundt Tal vilde jeg uden andre Dateringsmidler gætte paa Tiden mellem 1200 og 1250.

Munkestenenes Størrelse er:

29 á 32 \times 11 $\frac{1}{2}$ á 12 $\frac{1}{2}$ \times 7 $\frac{3}{4}$ á 9 Ctn.

Stenenes Farve er ensartet rød. De er gennemgaaende velbrændte, men ikke særlig haardtbrændte.

Den middelalderlige Sydfløj. Den lange Sydfløj, som hørte til det middelalderlige Anlæg, laa saa nær Østfløjen, at der mellem dem kun var en smal Slippe paa 1 $\frac{1}{2}$ Meter, regnet fra Østfløjens sydvestre Hjørne til Sydfløjens Østmur.

Af denne Sydfløj staar endnu (fremgravet i 1920) inde i nuværende Gaardsrum det nordøstre Hjørne med godt et Par Meter af Østgavlen samt 24 $\frac{1}{4}$ Meter af Nordmuren, idet dog 8 af disse 24 $\frac{1}{4}$ Meter Mur gaar hen under den nuværende Hovedfløjs fremspringende Portparti.

Af Sydmuren fremdroges et Stykke paa 5 Meter Øst for Portgennemkørslen, 7 Meter Vest for. Ialt stod der af denne Mur bevaret c. 18 $\frac{1}{2}$ Meter; men kun de 2 nævnte Partier Øst og Vest for Porten er fremgravet og undersøgt, det mellemliggende c. 6 $\frac{1}{2}$ Meter lange Parti af Sydmuren, ligesom det 8 Meter lange, mellemste Parti af Nordmuren blev (paa et Tidspunkt da jeg var andetsteds) af Hensyn til det nye Byggearbejde fjærnet. Som det fremgaar af Planen, ligger Sydmuren inde i nuværende Sydfløj. Den kom først for Dagen, da man havde brudt Gulvene op og var

begyndt at foretage Udgravning for Varmekanaler og for de nye Fundamentforstærkninger.

Bedst bevaret var det nordøstre Hjørne og det østligste (godt 7 Meter lange) Stykke af Nordmuren. Her var der ovenpaa Kampestensfundamentet bevaret 3 Skifter Munkesten (paa et mindre Stykke dog kun 2 Skifter). Og netop dette Parti var det, der bedst lod sig undersøge af hele Sydfløjen; det kunde nemlig graves fri paa begge Sider, samtidig med at vi afrensede Overfladen. Dog var det kun muligt *et enkelt Sted paa Ydersiden* (Nordsiden) at grave helt til Bunds og maale og undersøge lige til Underkant af nederste Fundamentsten samt — for Jord- og Stenlags Vedkommende udenfor Muren — lige ned til det faste Ler. — Her laa da 3 regelmæssige Skifter røde Munkesten, omhyggeligt murede helt igennem Muren, paa en solid Sokkel af raa Kampesten, hvis enkelte Sten laa i regelmæssige Lag eller Skifter. Soklens 3 øverste Skifter raa Kamp var omhyggeligt formurede i den samme haarde, stærke Kalk, som forefandtes i Munkestens-Skifterne (saavel i Syd- som i Østfløj), hvorimod de tre nederste Sokkelskifter (ogsaa raa Kamp) dels ikke laa saa regelmæssigt som de øvre, dels var henlagt uden Mørtel, blot med Ler eller lerblandet Jord imellem.

De 3 Skifter Munkesten havde en Højde af 27 Ctm., mens Kampestenssoklen herunder var $146\frac{1}{2}$ Ctm. høj.

Af denne Sokkel havde de 3 øverste Skifter Kampesten, der var formurede i Kalkmørtel, en samlet Højde af 90 Ctm. Højden derimod af de 3 nederste Kampestens-Skifter, som laa uden Mørtel, var kun $56\frac{1}{2}$ Ctm.

Ogsaa for denne Murs Vedkommende var Fugerne saa slet bevarede, at man ikke er i Stand til at give en sikker Karakteristik af dem.

Paa det nordøstre Hjørne stod 2 velhugne Kampestenskvadere, den ene i Kampestens-Soklen, den anden umiddelbart paa førstnævnte Kvader.

At kun den Del af Soklen, som var formuret i Kalkmørtel, har staaet fri over Gaardens Jordsmon eller Stenbro, maatte paa Forhaand anses som givet. Jeg udvidede imidlertid den Gravning, der foretoges (5 à 6 Meter Vest for Murens østre Hjørne) for at undersøge Sökkelforholdene, saa meget, at der var Lejlighed til Undersøgelse og Maaling af de gennemgravede Lag. Jeg fandt da, at Kampestenssoklens nederste Skifte laa umiddelbart paa et rent Lerlag, som jeg med ret stor Sikkerhed turde anse for et naturligt Lag, det faste Grund-Ler. Dettes Overflade ligger da c. 173 Ctm. under Overfladen af det øverste Munkestensskifte. Ovenpaa Leret laa et c. 40 Ctm. tykt Lag af blandede, urene Jordlag, og paa dette laa atter et c. 41 Ctm. tykt, faststampel, men urent Lerlag, stærkt blandet med Munkestensbrokker (se Snittet gennem denne Nordmur Side 294).

Dette øvre, brokblandede Lerlag, der navnlig i Overfladen havde mange røde Munkestensbrokker, maa betragtes som Borggaardens ældste Bro (Stenbro), og dets Overflade laa da ogsaa saa højt, at det dækkede det meste af det nederste, i Kalk formurede Sökkelskifte. — I vort fugtige Klima har et saadant »Lergulv« i Borggaarden dog maattet være upraktisk, og man har sikkert meget hurtigt lagt Stenbro her ovenpaa. Vi traf da ogsaa en Stenbro af mindre og større Kampesten, umiddelbart lagt paa det nævnte, brokblandede Lerlag.

Paa og mellem Stenene i denne Stenbro fandt vi ikke ganske faa middelalderlige Potteskaar (i Nationalmuseets 2. Afdeling, Katalog Nr. D. 10009), en

Del saa langt nede mellem Stenene, at de umuligt kunde være tabte her, efter at Stenbroen var lagt. Det var imidlertid meget smaa Brudstykker, saa ubetydelige, at jeg ikke turde indlade mig paa at bedømme deres Alder; men da jeg havde en Formodning om, at de var af ret høj Ælde, sendte jeg de største og bedste af disse Smaastykker ind til Nationalmuseet og bad om, hvis det var muligt, at faa dem dateret, uden at jeg selv medgav nogen Oplysning om Fundforhold eller formodet Alder. Jeg modtog fra Direktør Mackeprang det Svar, at »Skaarene fra Møllerup var meget vanskelige at bedømme, de kunde dog antages at stamme fra ældre Middelalder«. Efter denne Bedømmelse maa det altsaa antages, at Skaarene — og da ogsaa Stenbroen — ikke kan være yngre end 13de Aarhundrede. Men alle Forhold tyder — som vi skal se — paa, at Møllerups gamle Østfløj og Sydfløj netop er fra 13de Aarhundrede.

I de nederste Skifter af en Mur er Murskiftet (Forbandet) sjældent ganske regelmæssigt. Det gælder naturligvis ogsaa her, hvor vi kun har bevaret de 3 nederste Munkestensskifter. Alligevel fandt jeg, at 2 L., 1 B. var Regeln, ganske som i Østfløjen.

Skiftegangshøjden maa vi lade ude af Betragtning, da saa faa Skifter var bevarede. Derimod var der Materiale nok til en Maaling af Munkestenene.

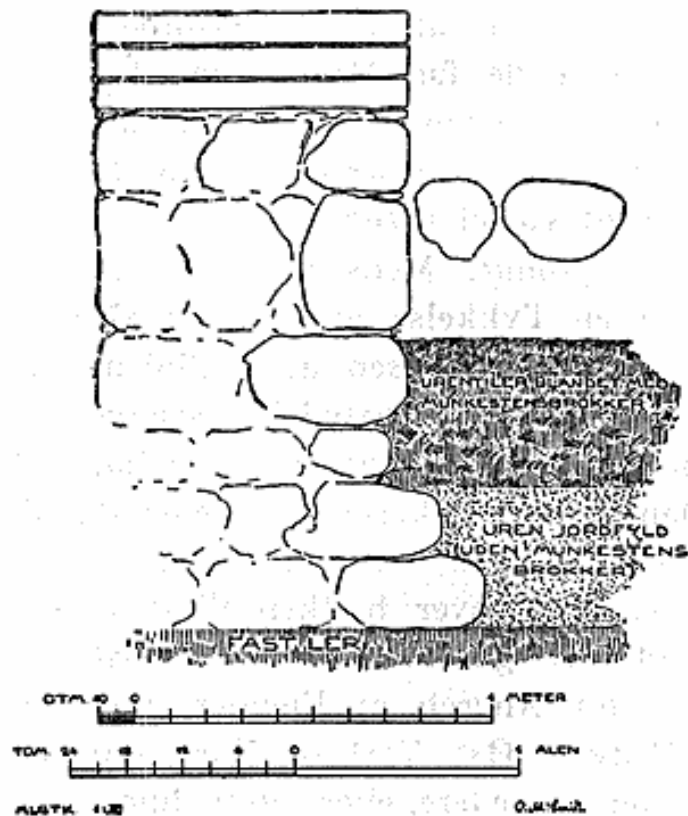
Stenstørrelserne i Sydfløjens Nordmur var da:
 $27\frac{1}{2}$ à $28\frac{1}{2}$ × $12\frac{1}{2}$ à $13\frac{1}{2}$ × $8\frac{1}{4}$ à $9\frac{1}{2}$ Ctm.

Dog fandtes der enkelte Munkesten af samme Størrelse (Længde) og Form som i Østfløjens Murværk, og alle Munkesten i Sydfløjen svarede i Farve og Bonitet til Østfløjens Sten. Da ogsaa Murværkets Karakter, Kampestenskvadernes Anvendelse og deres Be-

hugning ganske stemmede med tilsvarende i Østfløjen, maa de 2 Bygninger staa hinanden nær i Tid. Af den Omstændighed, at der i Sydfløjens nederste Skifter ligger nogle faa Munkesten af samme Type som Stenene i Østfløjen, er det ikke urimeligt at slutte, at Østfløjen er den ældste, men at Sydfløjen er opført meget snart efter.

Sydfløjens Sydmur. Mens Sydfløjens Nord- og Østmur havde en Tykkelse af $87\frac{1}{2}$ og 87 Ctm. (5 à 6 Ctm. større end Tykkelsen af Østfløjens Mure), var Sydfløjens Sydmur betydelig sværere, idet den havde en Tykkelse af 124 à 126 Ctm., altsaa $1\frac{1}{4}$ Meter. Den større Tykkelse har øjensynlig sin Aarsag i den Omstændighed, at Sydmuren, liggende langs med søndre Grav, over hvilken Vindebroen har ført og forbundet Borgholmen med det faste Land, har været den for Angreb af Fjender mest udsatte af Borgens Mure. I Øst, Vest og Nord har Borggraven været betydelig bredere, eller ogsaa har der paa disse 3 Sider foruden Graven været brede Sumpe. De nævnte Sider har i hvert Fald været mindre tilgængelige end Sydsiden.

Af den svære Sydmur var jo de østligste 5 Meter helt forsvundet, ligesom der manglede c. 5 Meter af Sydfløjens Østgavl. De forsvundne Stykker Murværk og Fundament er brudt op i Anledning af, at man senere har indrettet et Kælderrum, der strakte sig noget længere Øst paa end den gamle, middelalderlige Østgavl. (Skønt Kældermurene, der var af Kampesten, mindede om Murene i Kælderen under nuværende Sydfløjs Vestende, var den nufundne Kælderrest dog ældre, selv om den utvivlsomt stammer fra Tiden efter Middelalderens Afslutning.)

SNIT GJENNEM SYDFLØJENS
NORDMUR

Snit gennem Sydflejens Nordmur og de forskellige
Lag i Borggaarden.

Det 5 Meter lange Stykke af Sydmuren, der var bevaret og stod Øst for nuværende Sydflej's Portgennemkørsel (i den 3die Stue fra Øst) fremgravedes her, efterat Gulvet var brudt op. Men Vanskeligheden ved her — inde i Stuen — at slippe af med den opgravede Jord besværliggjorde en saa gennemført Undersøgelse som den, der kunde foretages ude i Gaarden paa Ydersiden af Nordmuren. Saa meget kan dog siges, at Sydmuren har en høj Sokkel af Kampesten af lignende Karakter som Nordmurens, og at der paa Kampestenssoklen endnu ligger et Skifte Munkesten i middelalderligt Skifte, muret omhyggeligt hele Murtykkelsen igennem af røde Munke-

sten, der har samme Størrelse som Stenene i Nordmuren.

Vest for Portgennemkørslen i den nuværende Sydfløj blev der gravet ud til Indretning af en Varmekælder. Det 7 Meter lange Stykke af den gamle Sydmur, som blottedes her, var der god Lejlighed til at undersøge. Det havde af Munkestensskifter kun ét à to bevaret, men de laa — som i Nordmuren — paa et Fundament eller en Sokkel, bestaaende af 6 regelmæssige Skifter raa Kampesten, de 3 øverste formurede i Kalk, de tre nederste blot lagt i Ler og Jord. Forsaavidt var da Sydmurens Inderside ganske som Nordmurens Yderside. Der observeredes dog et enkelt nyt Karaktertræk, idet vi nemlig her paa den ind mod Bygningen vendende Side af Sydmuren fandt de 3 øverste Sokkelskifter dækkede af et glat Pudslag, og denne Puds, der var haard og fast, skjulte nogle Steder omtrent helt Kampestenene, mens dog for de flestes Vedkommende, det midterste og mest frem-springende Parti af den enkelte Sten stod udækket.

Imellem Kampestensskifterne var der i Pudslaget trukket lange, vandrette Riller, og mellem disse: korte, lodrette Riller. Murfladen havde i Virkeligheden den kunstige Kvadring, som er saa almindelig paa Sjælland i de romanske Kirker af raa Kamp, og Pudslaget, i hvilket Kvaderrillerne var indridsede, havde netop ogsaa den haarde, glatte, Overflade, der er karakteristisk for romansk Puds. —

Mens Nordmurens Kampestensfod, paa det Sted, hvor den maales, var 146½ Ctm. høj, maalte jeg Højden af Sydmurens Kampestensfod til 142 Ctm. Praktisk talt var de da lige høje, og begge bestod de af 6 Skifter Sten. Der kan derfor næppe være Tvivl

om, at hele den gamle Sydfløj alle 4 Mure rundt har haft den beskrevne, kunstige Kvadring paa sin Sokkels Indervægge (det bevarede Munkestensmurværk paa det sidst fremdragne Stykke af Sydmuren, svarede baade med Hensyn til Størrelse og Form af Munkestenene og tillige m. H. t. Karakteren af selve Murværket fuldstændig til Nordmuren).

Hvor langt Sydfløjen har strakt sig Vest paa i sin oprindelige Skikkelse, kan nu ikke siges med fuld Sikkerhed. Baade Nordmuren og Sydmuren var afbrudt paa det Sted, hvor det nuværende Møllerups Kælder (d. v. s. Sydfløjens Kælder) begyndte.

Alle de beskrevne Murrester — saavel af Østfløjen som af Sydfløjen — har da Præg af romansk (eller senromansk) Bygningsstil eller Murteknik. Det laa nu nær at undersøge, om der ikke, i hvert Fald i murteknisk Henseende, skulde være Slægtskab mellem Murresterne af det gamle Møllerup og den endnu staaende gamle Munkestenskirke i Feldballe, der (for Korets og Skibets Vedkommende) er en Bygning fra 13de Aarhundrede, utvivlsomt fra Aarhundredets 1ste Halvdel.

Feldballe Kirke er imidlertid helt overhvidtet og derfor vanskelig at undersøge. Da Skib og Kor tillige har fladt Loft, har man ikke heller den Mulighed at undersøge de øvre Partier af Indervæggene. En grundig Undersøgelse vilde kun kunne foretages, naar man forskellige Steder paa Murene afhuggede Hvidte- eller Pudslagene. — Dog stod der et Stykke blank (upudset) Murflade af Skibets Sydmur, synlig fra Vaabenhushets Tagrum, og yderligere saas Kirkens Taggavle uden Pudslag oppe i Skibets og Korets Tagrum.

Strax ved første Blik var det slaaende, at Murværket her stod det bevarede Murværk i Mølle-

rup meget nær, og at Feldballe Kirke havde den samme ejendommelige Munkestenstype som i Møllerups gamle Østfløj. Man fandt den samme lange, men smalle Munkesten i Kirkens Mure, dog med den Forskel, at Kirke-Stenene ikke fuldt naaede Møllerup-Stenene i Længde. Mens disse sidste havde en Maximallængde af 32 Ctm., var Kirke-Stenenes Maximallængde $31\frac{1}{2}$ (og det var endda kun faa, der naaede denne Længde).

I Feldballe Kirke er Munkestenenes Størrelse:

29 à 31 à ($31\frac{1}{2}$) \times $11\frac{1}{2}$ à $12\frac{1}{2}$ \times 8 à 9 Ctm.

Højden af 10 Skifter (og 10 Fuger) = $103\frac{1}{2}$ Ctm.

Sammenligningen med Stenmaalingerne fra Møllerups gamle Østfløj viser, hvor nær Feldballe-Stenene svarer til Stenene her.

Af den Munkestenstype, vi fandt i Møllerups gamle Sydfløj, lykkedes det mig derimod kun at finde et Par Stykker i Skibets østre Taggavl.

At *Feldballe Kirke* og *det gamle Møllerup*, i hvert Fald dettes ældste østre Fløj, er meget nær samtidige, maa da anses som utvivlsomt.

Naar man tager i Betragtning, at der foruden Feldballe i hele Djursland kun findes 2 romanske Teglstenskirker: Thorsager og Draaby, at Thorsager Kirke kan antages opført af Aarhusbispens Peder Vognsen, selve Aarhus Domkirkes Bygherre, og at Draaby ikke ligger langt fra Møllerup og Feldballe, der begge — Borgen og Kirken — er opført samtidigt og utvivlsomt af Sten fra samme Teglværk¹⁾, da faar de nu fremdragne Rester af senromanske Teglstensmure

¹⁾ Nogle faa Kilometer fra Møllerup og Feldballe ligger Rester af en eller flere Teglovne, der synes at stamme fra Ildde Aarhundrede, og hvor Stenene til Borgen og Kirken kan antages at være brændt. I 1921 har jeg for Nationalmuseet udgravet en Teglovn her, et Par Km. Sydøst for Feldballe. (Sé min Beretning i Nationalmuseets Arkiv.)

paa Møllerups gamle Borgholm en Betydning, som rækker videre end selve Fundet af et sénromansk Borganlæg.

Det synes ikke helt urimeligt at søge Aarsagen ti Opførelsen af Djurslands lille Gruppe af Teglstensbygninger i Hvideslægtens Forbindelse med denne Egn. De to Aarhusbisper Peder Vognsen (Biskop 1191—1204) og Skjalm Vognsen (1204—15) tilhørte paa mødrende Side denne Slægt; at det samme menes at gælde Herren til Møllerup, Marsken Stig Anderssen, bør ogsaa nævnes. Hvideslægtens Hjemland er jo Midtsjælland, vor romanske Teglstensarkitekturs oprindelige klassiske Jordbund.

Hjørnefundament paa Borgholmens sydøstre Hjørne. I Yderhjørnet mellem gamle Øst og Sydfløj, altsaa paa Møllerup gamle Borganlægs sydøstre Hjørne ved *b*, har man øjensynlig en Gang efter Borgens Fuldendelse opført en Bygning mulig et Hjørnetaarn; men heraf er der, som man vil kunne se paa Planen (se S. 286), kun et Brudstykke af Fundamentet tilbage. Ingen Murrest er bevaret, og der er intet andet, som kan give os noget Vink om, hvor længe efter Borgens Anlæg denne Tilbygning er opført.

Borgport. Der er vel næppe Tvivl om, at *Adgangen til Borggaarden* har været gennem den smalle Slippe mellem Øst- og Sydfløjen (ved *a* paa Planen). Syd for dette Sted maa Vindebroen have ført over Borggraven.

Naar man nu paa Opmaalingsplanen ser, hvorledes det omtalte Hjørnefundament er beliggende i Forhold til denne Borg-Indgang, vil man forstaa, at jeg antager den Bygning, som Hjørnefundamentet har baaret, for at have en vis Forbindelse med Borgporten.

Hjørnefundamentet er jo kun et Brudstykke. Det er det eneste bevarede af et Fundament for to Mure, en Østmur og en Sydmur, der maa have gaaet: for Østmurens Vedkommende fra Hjørnet hen til den gamle Østfløj, for Sydmurens Vedkommende fra Hjørnet hen til eller hen imod den gamle Sydfløj med Portgennemgang ved dennes Østgavl. Hjørnebygningen kunde altsaa tænkes at have været en Portbygning med et Taarn som Forsvar for Indgangen.

Hvorledes var Sydfløjen oprindelig afsluttet i Vest?
 Hvorledes Sydfløjen oprindelig har været afsluttet i Vest, eller hvor langt den overhovedet oprindelig har strakt sig Vest paa, samt hvorvidt der til det oprindelige Anlæg har hørt en Vestfløj, eller om der her blot oprindelig har staaet en Mur langs vestre Borggrav, kan nu ikke afgøres med fuldkommen Sikkerhed.

I det nuværende Møllerups Sydfløj, opført af Knud Gyldenstjerne i 1681, var der Kælder under de 8 vestligste Fag, og i Vestfløjen (der i 1868 var bleven totalt ombygget af Grev F. Ahlefeldt) var der Kælder under hele Bygningen. Da man henholdsvis i 17de og 19de Aarhundrede gravede ud i Grunden til disse Kældere, har man totalt sløjft alt (baade Murværk og Fundamenter), hvad her stod af det middelalderlige Borganlæg. Nord- og Sydmuren af dettes Sydfløj stod da ogsaa bevaret indtil det Sted, hvor Kælderen begyndte.

Ved Gravninger i 1921 Syd for, Vest for og Nord for den nuværende lange Hovedbygningens Vestende er der — som det ses paa Planen af Borgholmens Byg-

ninger — dog fremkommet Fundamentrester, som lader os ane, hvorledes det middelalderlige Anlæg har været afsluttet i Vest.

Saaledes synes den lange, middelalderlige Sydfløj i sit oprindelige Anlæg fra 13. Aarhundrede at have strakt sig lige til c, umiddelbart ved nuværende Hovedbygningens Sydvesthjørne. Alt taler for, at den gamle Sydfløjs sydvestre Hjørne fandtes her i 13de Aarhundrede, og det er sandsynligt, at der til det oprindelige Anlæg ogsaa har hørt en Vestfløj, nogenlunde svarende til Østfløjen; men alle Spor heraf er i saa Fald forsvundne, da man paa dette Sted foretog Udgravninger for de nyere Kældere.

Derimod fremdroges der meget sparsomme Fundamentrester af en Vestfløj, der tydelig viste sig at have været yngre end Syd- og Østfløjen, selv om den utvivlsomt stammer fra Middelalderen. Fundamenterne hvilede paa Opfyldningslag, og Vestfløjens sydvestre Hjørne, ved d, laa $3\frac{1}{2}$ Meter længere mod Vest end den gamle Sydfløjs oprindelige Sydvesthjørne. Dens Vestmur, d—e, dannede en spids Vinkel med den gamle Sydfløj, og Længden fra Syd til Nord er, maalt i Fundament, $13\frac{1}{2}$ Meter. Af én eller anden Grund har man sét sig nødsaget til at sløjfe den gamle Sydfløjs oprindelige Vestgavl (og muligt en oprindelig Vestfløj). Man har saa forlænget den ældre Sydmur $3\frac{1}{2}$ Meter — fra c til d — og opført den nye Vestfløjs Vestmur, d—e (som kom til at danne en spids Vinkel med den gamle Sydmur) samt den nye Vestfløjs Nordmur fra e Øst paa.

Vi har intet Holdepunkt for, hvor lang Tid der er forløbet mellem Opførelsen af Sydfløjen og den yngre Vestfløj; men den maa, som nævnt, være rejst i Middelalderen. Ikke heller kender vi Vestfløjens Bredde.

Blot dens Vestmurs-Fundaments Længde kan maales, og dens Nordgavl synes at have været parallel med Sydfløjen.

Resumé: Af ovenstaaende Redegørelse fremgaar det altsaa, at der paa Møllerups Borgholm er fundet Mur- og Fundamentrester, som viser, at det middelalderlige Borganlæg har bestaaet af 3 Fløje. Af disse er Hovedfløjen (søndre Fløj) og Østfløjen opførte i 13de Aarhundrede, mens Vestfløjen stammer fra en senere Tid. Dog er det ikke usandsynligt, at den fremdragne Vestfløj har afløst en ældre, saaledes at Borgen allerede i 13de Aarhundrede har haft en Hovedfløj i Syd og 2 Sidefløje i Øst og Vest.

Derimod har det gamle 13de Aarhundredes Anlæg aldrig haft nogen Nordfløj.

De Undersøgelser, som jeg foretog for at komme til Klarhed over dette Spørgsmaal, fandt Sted i det nuværende Møllerups Gaardsrum og umiddelbart Nord for dette. Men da der her — under det nye Byggearbejde — fandtes Kalkkule og Materialplads, og der samtidig skulde være fri Bane for den daglige Arbejds-kørsel, maatte Undersøgelingsgravningerne i Udstrækning indskrænkes til det mindst mulige, ligesom de maatte være meget kortvarige.

Alligevel lykkedes det mig at gennemføre en lang Stikgravning gennem Gaardens vestlige Del lige fra Sydfløjen til nogle Meter Nord for Gaardsrummet. Den lagdes i en Afstand af c. 3 Meter fra Vestfløjen og parallel med denne. Vi begyndte i Syd og fortsatte Nord paa. Og først da vi var naaet omtrent 20 Meter fra Nordmuren af Møllerups gamle Sydfløj, traf vi endelig ved g et Kampestensfundament, der løb paa

tvers af Gravningsretningen, antagelig parallelt med den gamle Sydfløj.

Fundament af en Nordmur. Fundamentet bestod af mange Lag eller Skifter raa Kampesten ovenpaa hinanden. Overkant af øverste Lag laa 102 Ctm. under Jordsmon i Gaarden. Hvormange Lag Kampesten her var ialt, kunde jeg ikke afgøre med Sikkerhed. Undersøgelingsgravningen foretoges i Nov. 1920, og det var antageligt paa Grund af den sene Aarstid, at Grundvandstanden var saa høj og hindrede os i at gaa tilstrækkelig dybt ned. Jeg naaede til at konstatere 6 Lag raa Kampesten, og Højden af de øverste Lag (regnet fra Overkant af øverste til Overkant af 6te Lag) var 92 Ctm. Fundamentets Nordside var skraanende, saaledes at Forkant af øverste Skifte laa $\frac{1}{2}$ Meter trukket tilbage for det nederste (d. v. s. 6te Skifte).

Mens Jordfylden udenfor — Nord for — Fundamentet var urene Lag af Jordfyld blandede med Mudder fra Voldgraven, fandt vi indenfor — Syd for — Fundamentet først én Meter forskelligartet Fyld af Jord og Grus og herunder (altsaa begyndende i Højde med Fundamentets Overkant) gult Ler, der paa et eller andet Tidspunkt maa være kørt paa i et jævnt Lag.

Det svære Kampestensfundament markerer utvivlsomt den gamle Borgholms nordre Begrænsning. — Det laa øjensynligt her og skærmede som et Bolværk Holmens Nordside imod Vandet, der sikkert ellers, ialtfald om Efteraaret eller ved Tøbrud, maatte kunne skylle Jordskraaningerne væk. — Dog mener jeg ogsaa, at Fundamentet har haft en anden Bestemmelse. Det har sikkert baaret en Mur langs hele den gamle Borgholms Nordside, formodentlig en Munkestensmur, der ved nordøstre og nord-

vestre Hjørne har bøjet Syd paa, indtil den har forbundet sig med henholdsvis Østfløjen og Vestfløjen af det gamle Borgkomplex.

Mellem Fundamentstenene laa ingen Mørtel, kun lerholdig Fyld, og ikke en Gang det øverste Stenlag bar Spor af Kalkmørtel. — Naar jeg alligevel betragter det som et virkelig Murfundament, er det, fordi det i hele sin Konstruktion bar Præget af et saadant, men samtidigt ogsaa fordi man umuligt kan tænke sig, at et Borganlæg, i hvilket søndre Del bestaar af Bygninger, hvis Mure var velbyggede svære og øjensynligt beregnede paa kraftigt Forsvar, skulde staa ganske aabent i Nord. Selv om ogsaa Borggraven her var saa bred, at den muligvis snarest maatte betegnes som en Sø, var det dog en ganske absurd Tanke, at den lave Borgholm skulde staa udækket til denne Side.

Det havde været ønskeligt at fortsætte Undersøgelserne m. H. t. det ovennævnte svære Kampestensfundament; men det lykkedes desværre ikke. Forholdene hindrede Gravning. Den Gravning, jeg foretog østlig i Gaarden (en Stikgravning fra Syd til Nord), kunde jeg ikke føre saa langt mod Nord, som det var paakrævet for at træffe Nordmurs-Fundamentet. Derimod fremdroges der noget sydligere i denne Stikgravning Rester af et $3\frac{1}{4}$ Meter langt eller bredt Kampestensfundament eller rettere et enkelt Lag raa Kampesten. De laa ret uordentlig ovenpaa det tidligere omtalte Lag af gult Ler. Stenenes Overkant fandtes 82 Ctm. under nuværende Jordsmon. Om dette Stenlags Udstrækning og Oprindelse er jeg ude af Stand til at give nogen Oplysning. Det fremdragne Parti ses paa Plantegningen c. 4 Meter Vest for nuværende Østfløj (ved h).

Senere Udvidelse af Borgholmen. Medens jeg altsaa mener, at det ovenfor beskrevne (mindst 6 Skifter dybe) Kampestensfundament ved g viser, hvor langt mod Nord det 13de Aarhundredes Borganlæg og selve Borgholmen har strakt sig, er Holmen jo senere bleven udvidet, muligvis allerede i Middelalderen. — Ved at forlænge den gennem vestre Del af Gaarden lagte Stikgravning fra Syd til Nord et Stykke Nord paa, traf jeg 2 Meter Nord for det fremdragne Stykke dybtgaaende Kampestensfundament ogsaa herude (paa Opfyldningslag) et Fundament ved k af raa Kampesten, 3 Meter langt fra Øst til Vest, $2\frac{1}{4}$ Meter fra Nord til Syd. Dets Overkant c. 60 Ctm. under nuværende Jordsmon. Jeg naaede kun at konstatere dets Tilstedeværelse og tage nævnte Maal. Senere har der ikke været Lejlighed til fortsat Undersøgelse, af hvilken jeg iøvrigt ikke mener, at man kunde vente synderligt Resultat. Naar man betydeligt længere mod Nord, nær nuværende Borgholms Nordkant, har truffet paa store Kampesten under Gravningen, foretagne her uden min Tilstedeværelse, mener jeg, at man vistnok maa opfatte dem som hørende til en Stenpakning i Grunden, foretaget for at sikre den nuværende Borgholms Nordside.

En saadan Stenpakning — flere Lag raa Kampesten lagt i Ler — fandt jeg c. 4 Meter Vest for den nuværende Vestfløj paa et Sted (l), hvor man mente at være stødt paa et Bygningsfundament. Ved den Undersøgelse, jeg foretog her i August 1921, viste det sig imidlertid ganske tydeligt, at her var en systematisk foretaget, antagelig meget dybtgaaende Stenpakning (der mulig ogsaa har ret stor Udstrækning), men kun kan opfattes som en Sikring af den nuværende Borgholm. Det afdækkede Brudstykke er ind-

tegnet paa Planen, og her angiver det mørkest skraverede Parti den vistnok tilfældige Udstrækning af det øverste Kampestensskifte. Men ingen af disse Stenpakninger har noget at gøre med det gamle Borganlæg fra 13de Aarhundrede.

Dette Borganlæg gaar altsaa tilbage til Midten af Aarhundredet, mulig til dets 1ste Halvdel. Det kan derfor være tvivlsomt, om Marsk Stig har anlagt — eller paabegyndt Anlægget af — Borgen. Vi véd jo ikke, hvornaar han er født; kun at han er død 1293. Men i hvert Fald har den nu fremdragne Munkestens-Borg tilhørt den berømte jyske Marsk, som blev fredløs paa Grund af Kongemordet i Finderup Lade Sct. Cæcilie Nat 1286. Han dømtes for Kongemord. Fredløs bekrigede og hærgede han sit Fædreland, og som fredløs havde han sit Tilhold paa Hjelm, den lille Ø Sydøst for Djursland, hvor han rejste en Borg paa Banken højt over Havet. — 7 Aar efter Kongemordet døde han.

Ikke meget fortæller de historiske Kilder os om de Fredløses store Høvding; men i Folkesagn og Folkeviser lever den stolte Marsk endnu den Dag i Dag:

Bonden gaar i Marken ud,
og skulde han saa sit Korn:
»Hjælp nu, Gud Fader i Himmerig,
haver nu Hjelm faaet Horn.«

Da man i 1854—55 anlagde Fyrtaarnet paa Hjelms høje Banke, 45 Meter over Havet, fandtes her Rester af Marskens Borg. Og i 1875 traf man under Pløjning paa »Kastelsbakken« — noget vestligere paa den lille Ø — Marsk Stigs Møntsmedje, de Fredløses Falskmøntnerværksted paa Hjelm.¹⁾

¹⁾ Se Georg Galster: De Fredløses Falskmøntnerværksted paa Hjelm. »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1928.)

Nu i 1920—21 er Resterne af Stig Andersens gamle Borg Møllerup fremdraget paa Borgholmen i Feldballe Sogn. Af Omfang er den ikke betydelig, og kun ringe Rester er det, som er bevaret til vor Tid. Skønt det største Hus havde en Længde af 37 Meter, var det kun $8\frac{1}{4}$ bredt, og Østfløjen var $9\frac{3}{4} \times 8\frac{1}{3}$ Meter. Men paa Baggrund af disse beskedne Forhold skimter vi Marsk Stigs Tid og Levevilkaar.

Dengang som nu laa Borggaarden paa den lave, vandomflydte Borgholm, mens Stald- og Ladegaard, ligesom nu, maa have ligget paa det højere Terrain Syd for. I Placeringen af hele Anlægget har det nye Møllerup i forbavsende Grad bevaret den gamle Tradition, og Marsk Stigs Borg har, som de senere Tiders Møllerup, skjult sig mellem Djurslands Banker og Skove.